

IETS OVER EN UIT ERASMUS'
SAMENSPRAKEN,

DOOR

W. FRANCKEN Az.

Beets liet indertijd Vondel, toen dezen een standbeeld zou worden opgericht, vragen: «Word ik ook gelezen?» Met evenveel recht kon een ander beroemd Nederlander die vraag doen. Met evenveel recht? Maar Erasmus (1) schreef uitsluitend in het Latijn: daarin ook kenmerkend onderscheiden van Luther, die door zijn schrijven en zijne Bijbelvertaling de herschepper van het Hoogduitsch werd. Toch is er nog eene andere reden, waarom Erasmus, zelfs zijn «Lof der Zotheid», schaars gelezen wordt. De klassieke kunstwerken van de hoogste soort uitgezonderd, valt ons vaak de lezing van een geschrift, dat voor drie, twee eeuwen grooten opgang maakte, tegen: denkt eens aan Göthe's «Werthers Leiden»! Maar stelt men belang in de kennis der maatschappij, der zeden, den smaak, de heerschende denkbeelden van een tijdperk der geschiedenis, dan wordt het anders. En uit dit oogpunt is de

(1) Wat ik hier medeel is een klein deel van eene verhandeling, door mij voor een paar jaren in «Mercurius» te Rotterdam gehouden, en die door mij werd opgesteld, voordat ik Huets «Land van Rembrand» las, en kennis nam van de Nederlandsche vertaling (1840) van «Eenige Zamenspraken» door Prof. Lulofs te Groningen. Misschien het volgende jaar nog iets anders uit den rijken voorraad!

lezing van Erasmus' «Samenspraken» goud waard: al was het alleen, omdat zij spoedig na de uitgave in duizenden exemplaren verspreid zijn geweest.

Intusschen ook nog uit een ander oogpunt. Erasmus' schoon standbeeld staat op de Groote Markt te Rotterdam. Men kan nog een andere bedenking hebben tegen die plaats dan de Ultra-Gereformeerden en de Roomsch-Katholiek, die zuchtte:

o Christe(us)! secht hij, siet
 U(w) beelden gaet men storen
 Waerom sijt ghij oock niet
 Tot Rotterdam gheboren?

De drukke plaats schijnt zeer ongeschikt voor den veelomvattenden kamergeleerde met zijn, door hem het eerst uitgegeven Grieksche Nieuw Testament, of een der Klassieken of Kerkvaders in de hand. Maar geeft hem zijne «Samenspraken» in de hand, dan vervalt het woord kamergeleerde, en is hij dáár zeker niet misplaatst. Want waarlijk bij zijne veelvuldige reizen in Engeland, België, Frankrijk, Zwitserland, Italië heeft hij zijne oogen goed opengedaan voor het werkelijke leven op ieder gebied, en in deze samenspraken heeft hij de eigenaardigheden van alle standen beschreven, de algemeene en bijzondere gebreken gehekeld en getoond schier van ieder verschijnsel in maatschappij, kunst, wetenschap op de hoogte te zijn. Al was het ook, gelijk wel meer satirieken overkomt, dat hij de diepste beweegredenen (motieven) zijner eeuw niet doorzag. Maar in de teekening der verschijnselen is hij uitnemend. En meent iemand, dat het bij hem te eenzijdig de kloosters, de bedelmonniken, de geestelijkheid, de aanroeping van tallooze santen, de pelgrimages, de vastenvoorschriften moeten ontgelden, geen ernstig en verlicht Roomsch-Katholiek zal *nu* miskennen, dat het mede aan Erasmus te danken is geweest, dat de oogen van

velen, ook van hooggeplaatste geestelijken voor zedeloosheden, bijgeloovigheden, dwaasheden zijn geopend geworden, die niemand in bescherming neemt. Nooit bespot of hekelt hij godsdienst en christendom, tracht steeds, op zijne wijze, tot een werkdadig geloof op te leiden, tracht zelfs aan te toonen dat hij nooit met de Kerk in strijd is, welker geleidelijke hernieuwing hij mogelijk houdt in tegenstelling met de onstuimigheid van Luther en diens aanhangers, welke hij geestig hekelt, 't zal blijken, even goed, als hij door ervaring in Italië opgedaan, de vrijgeesterij geeselt, die zich onbehoorlijke uitdrukkingen tegen Christus mag veroorloven, mits zij maar de verkeerde kerkpraktijken onaangetast laat.

Erasmus' Gesprekken (Colloquia) zijn tachtig in getal (1). Dit cijfer is slechts van lieverlede bereikt. Want de uitgave heeft eene bijzondere geschiedenis, die niet geheel duidelijk is. Hier volsta daaruit dit, dat buiten Erasmus om en op zijnen naam een paar boekjes met gesprekken waren uitgekomen (1519, 1521?), welke om het «slecht Latijn» en de eene en andere «ongerijmdheid» hem noopten zelf in 1522 eene echte uitgaaf te bezorgen. Dadelijk volgt te Parijs een nadruk, met een gefingeerde voorrede van Erasmus en op menige plaats deels vrij onnoozel, deels kettermeesterachtig «verbeterd», d. i. bedorven. «De schurk», zegt Erasmus, «een domme Saksische Dominicaner schijnt

(1) Kort voor het zetten van dit artikel verscheen van de hand van Dr. Adalbert Horowitz te Weenen een opstel «über die «Colloquia» des Erasmus von Rotterdam» in von Raumer's Historisches Taschenbuch. Herausgegeben von W. Maurenbrecher. Sechste Folge. Sechster Jahrgang. Leipzig 1887. 8°, bl. 52—121, waarin het een en ander over de geschiedenis der «Colloquia» wordt medegedeeld.

Door ongesteldheid van den schrijver was het hem echter niet mogelijk hiervan kennis te nemen; om dezelfde reden heeft hij zijn arbeid niet persoonlijk kunnen nazien. (RED.)

een hongerigen boekdrukker te hebben bedrogen». Erasmus zelf gaf in 1524 eene nieuwe uitgave: de latere, bij zijn leven, zijn nog steeds uitgegroeid.

Tachtig gesprekken, — in de fijn gedrukte uitgave van Tauchnitz meer dan 650 bladzijden, — wie heeft ze heden ten dage alle gelezen? Dit ware ook wat veel gevergd, daar ze hier en ginds van geen langwijligheid vrij zijn. Maar overigens, reeds dit geeft een literarisch genot in de zoogenaamde Latijnsche taal zoo gemakkelijk, zoo lenig, zoo glashelder alle verschijnselen der Europeesche menschheid in het begin der 16de eeuw, d. i. van den nieuwen tijd, besproken te zien; al moet, wie geen literator van professie is, nog al eens het woordenboek raadplegen. Zoo wordt in een der samenspraken (Tauchnitz I, bl. 100) eene buitenplaats met bloemen, broeibakken, tuinaanleg, hoofd- en nevengebouwen beschreven; en twee andere, van welke de eene een gesprek is met eene kraamvrouw, die zich om der wille van den tiran, de mode, vier weken ligt te vervelen, de andere den naam draagt van raadsel (I, bl. 312, II, bl. 223). Deze twee geven een zeer belangrijk overzicht van de hoogte of laagte van den stand der natuurwetenschap. Maar in die eerste is treffend schoon de wijze, waarop de jonge moeder ontraden wordt, om niet zelve haar kind te zogen, zooals veler gewoonte is. En wat dunkt u van de pittige beschrijving van Europa's toestand in 1525: «Christiern, de vrome Deensche vorst is balling uit zijn land, de Koning van Frankrijk niet voor zijn genoegten gast in Spanje; Karel zint op uitbreiding van grondgebied; Ferdinand heeft zijne handen vol in Duitschland; de maag van alle hoven lijdt aan geldgebrek; de boeren zijn in opstand, geen neerlaag schrikt hen af; het volk wil geene overheid; het huis des Heeren wankelt, het nadelooze kleed van Jezus scheurt. Met de tienden staat op het spel het gezag der geeste-

lijken, de waardigheid der godgeleerden, de majesteit der monniken; de biecht waggelt; de geloften minderen; de Pauselijke bevelen worden krachteloos; de eucharistie (mis) loopt gevaar; — de antichrist schijnt op de komst, heel de wereld is in barenswée.»

Men heeft van sommige samenspraken gezegd, dat zij dat te weinig zijn. Maar andere zijn recht levendig. Zoo b. v. Het Bedelaarspraatje (ptochologia) tusschen Irides, die bedelaar is, en Misoponus (arbeidschuw), die het geweest is. «I. Wat nieuwe vogel komt daar aangevlogen! 't Gelaat herken ik, niet de kleeding. Ik waag het, in weerwil van mijn lompen, hem aan te spreken. Gegroet, Misoponus! M. Irides! niet waar? I. Gegroet, Misoponus! M. Zwijg! I. Hoe? Mag 'k u niet groeten? M. Niet onder dien naam! I. Wat? Zijt ge dan niet meer, die gij waart? Is met uw kleed ook uw naam veranderd? M. Neen! maar ik heb mijn ouden (eigenlijken) naam hernomen. I. Wie waart ge dan? M. Apitius! (beroemd Romeensch lekkerbek). I. Nu, ge zult u toch uwe oude orde niet schamen. Nog niet lang geleden behoordet ge tot onze Orde. M. Neen! over uwe orde (der bedelaars) schaam ik mij niet: wel over mijne eerste Orde. I. Welke bedoelt gij? der Franciscanen? M. Neen, vriend! maar der doorbrengers. Ik was rijk, bracht alles door: toen wou niemand Apitius meer kennen. Werken wilde ik niet. Zoo kwam ik in uw bedelaarscollege. I. Om van je andere kleedij te zwijgen, die verklaarbaar kan zijn uit de gunst der dievengodin. Maar van waar uw lichaam zoo welgedaan? Bij ons waart ge vol builen en zweren. M. Ge houdt mij toch niet voor een dief of roover? Ik vond een uitnemend geneesheer in — mij-zelf. I. Gij geneesheer? Dat wist ik niet. M. Toch ben ik het. Heel dat versiersel had ik er op gesmeerd met wierook, zwavel, gom, lijm, geronnen bloed. Maar, zoodra ik wilde, trok ik het af. I. o Gij

bedrieger! ik hield u waarlijk voor zoo diep ellendig, dat gij voor Job kondt doorgaan. Maar verder! Vondt ge een schat? M. Neen; maar een vrij wat gemakkelijker winst, dan de uwe. I. Hoe? en gij hadt geen kapitaal? M. Neen! maar iedere grond biedt der kunst haar voedsel! I. o Zoo! ge bedoelt de kunst van beurzen-snijden. M. Verschooning! 'k Bedoel de Alchymie».

Tot tweemalen toe heeft Erasmus die Alchymie beschreven als eene groote fopperij. Vermakelijk vooral, hoe, als telkens de proef mislukt, de bedrieger zich toch met het geld voor de zeer dure ingredienten der proef verrijkt en ten laatste nog van den bedrogene geld toe krijgt, om een voorgewend politie-onderzoek te voorkomen. Een ander bedrog wordt onder den titel van Hippoplanus (z. v. a. paardenbedrog) geteekend, waarbij intusschen de bedrieger zelf bedrogen wordt. Iemand verkoopt een slecht paard, dat hij door een kunstje voor goed deed doorgaan. Na eenige dagen komt de koper, die het bedrog ontdekt heeft, en is niet uitgesproken over den lof der heerlijke eigenschappen van het paard, dat hij enkele dagen bij den oorspronkelijken eigenaar stalt. Een vriend wordt in den arm genomen, die den bedrieger beleest aan hem het paard voor eene hooge som te verkoopen. Over een paar dagen komt hij weer, zal dan betalen en het beest afhalen. Daar verschijnt de eigenaar en veinst eene woedende drift, dat zijn paard verkocht is. Slechts voor hoog geld wordt die drift gestild. De tweede koper kwam niet terug.

Behalve op bedelmonniken en domme geestelijken heeft Erasmus het zeer dikwijls gemunt op ridders, krijgslieden en oorlog, ofschoon ook de geneesheeren hunne beurt krijgen. Zoo in de Begrafenis, waar naast de kamer, waarin de patient ligt te sterven zes dokters («genoeg om er zes te dooden») kibbelen over de oorzaak der ziekte, zich allen

laten betalen en tegen vergoeding hunnerzijds van de zielmissen de vrijheid bedingen, om het lijk te openen. Maar geestiger is de wijze, waarop hij onder den titel van *Evangeliphoros* (evangelieverspreider) een ruw en onzedelijk aanhanger der hervorming hekelt, die het N. Testament aanbeveelt. Een Franciscaner had op den preekstoel gescholden op de verspreiding des Evangelies. Hij op hem af en met het Evangelieboek, hard van band, misschien met koperen sloten, geeft hij hem om de ooren en op den rug. «Wat dunkt u?» vraagt de Franciscaner, «is dit het Evangelie aanbevelen?» «Ja», zegt de ander, «'t is althans het Evangelie door het Evangelie verdedigen!»

Erasmus' afkeer van krijgslieden en oorlog had voor een deel zeker zijne bron in 's mans niet krijgshaftige en niet moedige natuur; maar toch veel meer in de afschuwelijkheden van den toenmaligen krijgsdienst. Op hoevele bladzijden heeft hij niet als uit eigen aanschouwing beschreven, hoe de legers als een samenraapsel van roovers waren, die zich aan den meestbiedende verkochten en dan na geplunderd, gebrand, geschoffeerd, gemoord te hebben als verminkte bedelaars weerkeerden, en de afzichtelijke en ongeneeslijke besmettelijke ziekten meêbrachten «erger dan melaatschheid en pest». Ook waren er niet weinige helden onder op de manier van dien eenen, die een wond aan het hoofd — bij een twist over het spel, en een verdraaide knie bij het struikelen op de vlucht had bekomen. Ook hier kon hij zijn spot met zeer onheilige heiligenvereering niet inhouden. Een soldaat vertelt, dat de Heilige Barbara hem heeft toegeknipt. «Zoo», vraagt de ander, «was het voor of na den maaltijd?» «Na den maaltijd!» «o Zoo! dan lijken soms zelfs de boomen te knikken».

Wat nu de adellijken betreft, tot wier «ridderlijkheid» het schijnt te behooren «vele schulden te maken en dan on-

der den naam van «oorlog, diefstal te plegen op groote schaal», Erasmus heeft hen in zijn ἰππεύς ἀνιππος (d. i. ridder zonder paard) of «Voorgelogen Adel», uit eigen ervaring, opgedaan met zekeren Eppendorf, van wien hij bij zijn laatst verblijf te Bazel en bij zijnen strijd met Ulrich von Hutten veel last had gehad, ten deele naar het leven geteekend, of wilt gij, het hier volgende recept gegeven: Fingeer een naam, die eindigt op berg, met een onmogelijk dorp voorop. Ga naar eene badplaats; bluf met uw' kleeren en wapens en ringen; speel grof, vloek veel, en... koop een geletterd man om, dat hij in het een of ander boek uwen naam met eene groote voorletter prijze. Laat op uwe kamers eenige nage-maakte brieven van Vorsten en Grooten der aarde open slingeren; zorg, dat altijd van uwe met koper gevulde beurs de bovenste stukken goud zijn; zorg, dat, als ge soms in 't voorbijgaan van iemands kamer toevallig wat geld of juweelen medeneemt, niemand onderstaat u, zoo'n groot heer, er van te verdenken. Een enkel rooftochtje van uwe knechts in de buurt kan ook geen kwaad. En — als men eindelijk achterdocht gaat opvatten, denk dan aan vluchten: doch geen vlucht van een haas, maar van een leeuw. Veins namelijk, dat de Keizer u heeft opgeroepen, om een oorlog te voeren en wel in deze zelfde streek, waar gij uwe streken hebt uitgehaald.

Op een geheel ander terrein verplaatst ons de Synode van Taalgeleerden. Een monnik had, naar het schijnt, een boek uitgegeven onder den titel van *Anticomarites*. Nu komen er zeven wijzen bijeen en pakken allerlei quasi-geleerdheid uit, zelfs Hebreeuwsch, om dit woord te verklaren. Maar zooveel hoofden, zooveel zinnen, d. i. zoovele afleidingen, de eene nog dwazer dan de andere. Op 't laatst moet toch beslist worden; maar bij meerderheid van stemmen gaat het niet en zal 't ook op eene nieuwe synode

niet gaan, daar ieder zijne bruid voor de mooiste houdt. Dan moet het maar door het lot uitgemaakt en ieder, die de verklaring van den zóó aangewezenen niet volgt, tot straf in de spraakkunst met eene kapitale letter als ketter worden aangeduid. De verklaring, aan welke het lot gunstig is, werpt zulk een ongunstig licht op het boek, dat het gesprek eindigt met den voorslag, om den auteur Archimorita, d. i. aartsdwaas te doopen.

Où est la femme? Om antwoord op die vraag behoeft gij de «Samenspraken» niet lang te doorbladeren. Over het algemeen krijgen wij een beteren indruk van de vrouwen dan van de heeren der schepping, over wier ruwheid, losbandigheid, dronkenschap telkens geklaagd wordt. En het zijn niet de minst ernstige gesprekken, waarin Erasmus nu eens partij trekt voor een meisje, dat op verlangen harer ouders op proef in een klooster is gegaan, maar weigert om min aangename ervaringen de belofte af te leggen, of dan weer een pas gehuwde, die zich over haren man beklagt, door een andere laat terechtwijzen en onderricht ontvangen in de kunst om menschkundig met hem om te gaan. Trouwens Erasmus heeft een geheel boek over «het Christelijk Huwelijk» geschreven en opgedragen aan eene vrouw, die niet veel christelijks van haren gemaal heeft ondervonden — Catharina, de vrouw van Hendrik den achtsten.

Geestig is de Vrouwensenaat of raadsvergadering in miniatuur. Waarom zouden de vrouwen die niet even goed hebben als de mannen? Zoo oordeelen de vier matressen, die haar willen oprichten. Kibbelarij zij geweerd, al geven koningen en bisschoppen geen al te goed voorbeeld. Maar alleen gehuwden mogen toegelaten worden — en geen woord kwaads over de mannen, hoeveel aanleiding deze daartoe ook geven. De orde van zitplaatsen worde vooraf bepaald, opdat men niet, gelijk in vorstelijke sa-

menkomsten en pauselijke conciliën is gebeurd, maanden twistte, voordat men kon gaan zitten. Mondelijk worden de stemmen uitgebracht, niet bij voetgetrappel, dat bij de lengte der japonnen te veel stof zou opjagen. Een der eerste onderwerpen zij de kleeding, en wat te doen tegen de ergerlijke weelde van bürgervrouwen en — dochters. Terwijl de man misschien schoenen lapt, zijn zij met haar zijden, sleepende, bebloemde, met goud en zilver doorwerkte, met bont afgezette kleederen, niet te onderscheiden van adellijke vrouwen. En als de vrouw van iemand, die nauwelijks ridder is, een' staart of sleep van vijftien ellen draagt, wat zal de echtgenoot van een' graaf en hertog beginnen? En waar zal het heen, — om van de hoeden niet te spreken — als men, nadat eerst aan het, van voorhoofd en slapen opgestreken en toen aan het, van het voorhoofd neergestreken haar de adellijke jonkvrouw te onderkennen was, nu hetzelfde bij niet-adellijken ziet? Waar zal het heen, als eene rijke koopmansdochter weigert uit den weg te gaan voor eene, die uit twee adellijke geslachten is gesproten? Over deze en dergelijke zaken zal de vrouwen-senaat handelen; twee dames zullen het woord geven en ontnemen, vier de pen voeren en — wie wat verklapt, wordt met drie dagen zwijgens gestraft.

Menige samenspraak draagt den naam van maaltijd: men ontmoet een welgekruid, een godsdienstig, een wereldsch, een poëtisch gastmaal. 't Is eigenlijk om den tafelkout te doen, die, wel wat langwijlig, allerlei ter sprake brengt. Zoowel de beschrijving van een weelderige buitenplaats (in Vlaanderen?) als de uitlegging van plaatsen des Bijbels of van de Klassieken komen er in voor. Er scheemt in door, dat Erasmus, die van visch een onoverwinlijken afkeer had, zich andere goed toe bereide spijzen wel liet gevallen, ook geen afkeer had van een' goeden dronk

wijn, dien hij aldus beschrijft: «Wat doet», vraagt een, «de kleur er toe, als maar de smaak goed is!» «Ja maar», antwoordt de andere, «zij, die goed tehuis zijn in de gastmaalphilosophie, beweren, dat geen wijn goed is, die niet aan de oogen door de kleur, aan den neus door den geur, aan het gehemelte door den smaak en aan de ooren door den naam bevalt». «Maar wat doet de naam er toe?» «Wel, 't is gebeurd, dat kenners Leuvenschen wijn dronken op den naam af voor Bourgondiër uit Beaune».

Erasmus heeft veel en in vele landen gereisd. Hoe geheel anders dan in onzen tijd, als wij hem groote afstanden, begeleid door zijnen knecht (een er van is in zijn testament bedacht), te paard zien afleggen. En zoo is dan zijne vergelijkende beschrijving van de Fransche en de Duitsche Herbergen zijns tijds uit eigen ervaring gegeven.

Ik laat die om het karakteristieke in haar geheel hier volgen :

HERBERGEN.

Berthulphus. Waarom verwijlen zoo velen toch twee, drie dagen te Lyon? Ik gun mij, ééns op reis, geen rust, vóórdat ik ben, waar ik heen wil. Guilielmus. En ik verwonder mij, dat iemand er zich van laat wegtroonen. B. Waarom toch? G. Wel, omdat van dáár de reisgenooten van Ulysses niet zouden kunnen losgescheurd worden: de Sirenen zijn er. Men wordt in zijn eigen huis niet beter behandeld dan daar in een logement. B. Hoe zoo? G. Wel bij tafel stond steeds de eene of andere vrouw, die met haar geestigheden den maaltijd opvroolijkte. Men verstaat er zich wonderlijk op aangename vormen. Dadelijk kwam de huismoeder ons te gemoet en ons «veel genoeg» toewenschen; zij hoopte, dat, wat werd voor-

gezet, ons smaken zou. Daarop volgde de dochter, eene beschaafde vrouw van zoo fijne taal en manieren, dat zij zelfs een Cato zou opvroolijken. En men spreekt u niet aan als onbekende gasten, maar als waart gij sinds lang bekende vrienden. B. Daarin herken ik de humaniteit der Fransche natie. G. Moeder en dochter mochten niet verwijlen, daar zij de huishouding waarnemen en nieuwe gasten begroeten moesten. Maar onmiddellijk stond een dienstmeisje klaar, opgewassen tegen alle mogelijke scherts. Zij alleen was best in staat om alle geestige zetten terug te kaatsen en zij hield het gesprek gaande, tot de dochter des huizes weerkeerde. B. Nu goed! maar hoe was nu de eigenlijke inrichting? Want met aardige praatjes wordt de maag niet gevuld. G. Uitnemend! Zoodat ik niet begrijp, hoe zij voor zoo weinig de gasten konden ontvangen. En na den maaltijd voeden zij een' mensch met aardige praatjes tegen de verveling. Ik gevoelde mij als tehuis, niet onder vreemden. B. En hoe waren de slaapkamers? G. Ook daar was vrouwelijke, vroolijke hulp tot uwe dienst: uit zich zelf vroegen zij, of wij ook morsige kleeren hadden, wiesschen die en brachten ze netjes terug. In één woord, overal meisjes en vrouwen, behalve in den stal, ofschoon zij ook soms tot daar doordringen. En bij het weggaan drukt men u zoo warm de hand, als of allen broeders of van de naaste familie waren. B. Nu, die zeden mogen bij de Franschen tehuis hooren, mij bekoren meer de Duitsche zeden, als meer mannelijk. G. Ik ben nooit in Duitschland geweest. Eilieve, vertel mij eens, hoe zij daar een gast ontvangen. B. Of 't overal zoo is, weet ik niet, maar wat ik zag, vertel ik u. Bij aankomst groet niemand u, om den schijn te mijden van u noodig te hebben. Dit acht men gemeen en beneden de Duitsche waardigheid. Eindelijk, na lang roepen steekt iemand zijn hoofd door een klein venster van een verwarmde kamer (want daarin huizen zij tot den

zomer-zonnestilstand!), zooals een schildpad uit zijn schild loert. Dien moet gij vragen, of gij hier logeeren moogt. Zijn niet weigeren geldt voor toestemming; op uwe vraag, waar de stal is, volgt alleen een wenk met de hand. Dáár kunt gij uw paard naar eigen hartelust verzorgen, geen knecht steekt een hand uit. Is het een bezochte herberg, ja dan wijst een knecht u den stal, maar tevens eene ellendige plaats voor uw paard: de betere blijven voor de later komenden, vooral voor de edelen. Maakt ge praatjes, dadelijk heet het: «Bevalt het je niet, zoek dan eene andere herberg». Hooi krijgt ge in de steden slecht en duur, om het intusschen bijna als haver te betalen. Nu verhuist ge met schoenen, reiszak, slijk, naar een verwulfd vertrek, waar allen samenkomen. G. Hoe anders bij de Franschen, die u een kamer aanwijzen, om u te reinigen, te verfrisschen, u te warmen en uit te rusten. B. Hier in Duitschland niets van dit. In die ééne kamer, je trekt er je laarzen uit, je pantoffels aan, wisselt van kleeren, zoo je wilt, en hangt je natte plunje uit, schuift zelf wat dichter bij de kachel. Er is ja! water om je handen te wasschen, maar dikwijls zoo zuiver, dat je later ander vraagt om de eerste wassching weder weg te wasschen. G. Alle lof voor deze, zoo weinig verwijfde mannen! B. Verder, zijt gij b. v. ten vier ure aangekomen, reken niet op eten voor negen, soms tien uren. Zij verroeren zich niet, voordat zij allen in ééne moeite kunnen bedienen. G. Ah zoo! Zij zoeken compendium (in de dubbele beteekenis van korthed en winst). B. Juist! Nu komen soms in één vertrek, tachtig, negentig voetgangers, ruiters, kooplui, handelaars, koetsiers, zeevolk, landlieden, kinderen, vrouwen en mannen samen, gezonden en zieken. G. Een echt coenobium (dubbele beteekenis van klooster en samenleving). B. De een kamt zich de haren uit; de ander veegt zijn zweet weg, de een reinigt zijn stevels,

de ander verspreidt een knoflookgeur. In één woord, 't is er eene Babylonische personen- en spraakverwarring. En, zien zij iemand uit den vreemde, die door beschaving zich onderscheidt, op hem zijn aller oogen gevestigd, alsof er een nieuw dier uit Afrika is aangekomen; zelfs aan tafel vergeten zij hunne spijs, om hem toch goed op te nemen. G. Zoo iets geschiedt niet te Rome, Parijs of Venetië. B. Intusschen moogt gij niets vragen. Laat in den avond komt eindelijk een oude knecht met witten baard, kaal hoofd, onvriendelijk gelaat, slordig in de kleeren. G. Zulken moesten eens schenkers achter de tafel der Kardinalen te Rome zijn! B. Hij slaat zijn oogen in het rond, hoe groot het getal der gasten is. Hoe meer er zijn, te harder stookt hij de kachel. Het toppunt eener goede behandeling schijnt hier, dat allen in 't zweet versmelten. Doet gij half stikkend een reetje van een venster open, dadelijk is het: «Toe!» En op uw woord «ik stik», — «Zoek dan eene andere herberg!» G. Maar zulk eene oopenhooping is vrij gevaarlijk, vooral om besmet te worden met die bekende besmettelijke ziekte. B. Ja, maar zulke moedige mannen lachen daarmede. G. Goed, maar dan zijn zij moedig ten koste van veel en van veler gevaar. B. Wat zal men doen? Standvastigheid verandert geen gewoonte. G. Ei zoo! maar in Brabant heeft men in de jongste jaren toch de openbare baden verboden uit vrees voor genoemde ziekte. B. Hoor nu verder! Daar komt de gebaarde Ganymedes weêr binnen en legt zooveel servetten op tafel, als hij voor het aantal gasten voldoende rekent, maar, gerechte hemel! het is geen neteldoek. 't Lijkt meer op zeildoek van een scheepsra! Nu valt ieder aan, alles dooreen, arm en rijk, heer en knecht. G. Schoone gelijkheid, zooals aan de discipelen van Christus past! B. Ieder krijgt een houten bord, een lepel van hetzelfde metaal en een glas; dan een stuk brood, dat ieder uit verveling

oppeuzelt, terwijl de brij gekookt wordt. Het duurt soms een uur. En dan de wijn! Wat een tuig! Juist eene kost voor de Sophisten, zulk een licht, zuur wijntje is het. Vraagt ge voor uw eigen geld om anderen, men ziet u aan, alsof men u verslinden zal, en zegt: «Zooveel Graven en Baronnen hebben hier gelogeed, niemand klaagde ooit over den wijn. Bevalt het u niet, zoekt eene andere herberg». Want alleen den adel van hun volk houden zij voor menschen en bluffen steeds met de wapens van dezen. Zij gebruiken hen als een brok, om den bek te vullen van iederen blaffer. Nu komen de schotels, in de eerste wat broodbrokken overgoten met vleeschnat, of, als het vischdag is, met nat van groenten. Dan weer een andere soep, dan zoo iets van opgestoofd vleesch of opgewarmde zoutevisch. Dan brij, dan de een of andere steviger kost. Eindelijk eerst, nadat de eerste honger is gestild, komt gebraden vleesch of gezoden visch; maar weinig en dat spoedig verdwijnt. Zoo richten zij den maaltijd in als de tooneelspelers, die tusschen de verschillende bedrijven in de koren invoeren! in casu koeken en brij. Maar ook zorgen zij, dat het laatste bedrijf, als bij een goed dichter, het beste is. — Ondertusschen is 't een groot vergrijp, om vóór den bestemden tijd, dien zij met een wateruurwerk (clepsydra), meen ik, afmeten, te vragen: «neem dezen schotel weg!» Eindelijk komt de waard zelf en vraagt, of men nog iets begeert, waarop een beter soort van wijn verschijnt. En vreemde volkszedes! Zij zien u gaarne drinken, terwijl hij, die het meeste wijn drinkt, niets meer betaalt dan die het minst drinkt, en er soms zijn, die het dubbel in wijn tot zich nemen, dan hetgeen zij voor den maaltijd betalen. Laat mij u nog even zeggen, dat, als de lui warm zijn geworden van het drinken, er een onbeschrijfelijk rumoer en stemmen-tumult ontstaat. Hooren en zien vergaat'je. Dikwijls mengt zich

daaronder een soort van narren, een vermaledijd geslacht, maar waarin de Duitschers juist behagen scheppen. Door hun gezang, gelach, geschreeuw, geweld dreigt de kamer in te vallen, en verstaat niemand zijn buurman. En of ge nu wilt of niet, je moet tot diep in den nacht het uithouden. Eindelijk wordt de kaas, waaruit, zal zij lekker zijn, de wurmen moeten kruipen, weggenomen, en brengt onze gebaarde, norsch en somber als Charon, een houten bord, waarop met krijt cirkels en halve cirkels geteekend zijn; die dit begrijpt, werpt er een stuk geld in, de een voor, de andere na, volgt. Eindelijk, als allen betaald hebben, knikt hij met het hoofd. G. En als iemand klaagt over onbillijke rekening? B. Geen wijze doet dat! Hij kreeg een snauw: «gij betaalt niet meer dan een ander». G. Heerlijke vrijheid! C. Ja! ja! als iemand vermoeid van de reis naar bed wil gaan, heeft hij op de anderen te wachten. B. 't Heeft veel van Plato's Republiek. B. Nu wordt ieder zijn nest aangewezen, niets anders dan een slaapplaats, geen enkel gemak er bij. Met de zindelijkheid is 't als bij den disch: misschien in geen half jaar de lakens gewasschen! G. Hoe gaat het intusschen in den stal? B. De paarden worden er op eendere manier als de menschen behandeld; op enkele plaatsen is 't iets beter. G. Nu wilde ik u wel eens vertellen, hoe men de gasten ontvangt in Italië, in Spanje, in Engeland, in Wales, want de Engelschen hebben iets van de Franschen, iets van de Duitschers als uit beiden gesproten. De inwoners van Wales noemen zich oorspronkelijke Engelschen, autochtonen! B. Goed: doch nu niet! de schipper wacht mij. Later komt gelegenheid tot nieuwen snap.

Van geheel anderen aard is de samenspraak over, of liever het verhaal van een:

SCHIPBREUK.

Antonius. Ontzaglijk! Is dit eene scheepsreis, de hemel beware mij, dat mij ooit zoo iets in de gedachten kome.

Adolphus. Maar tot hiertoe was het nog spel. Ant. Wat? ik beef reeds bij het gehoorde, als was ik er zelf bij. Ad. En mij is 't een aangenaam gevoel, dat het achter mij ligt. Dienzelfden nacht nu gebeurde er iets, dat den kapitein zoo goed als alle hoop benam; 't was half donker, hoog in den mast op de mars stond een matroos op den uitkijk, of hij land zag. Daar vertoont zich bij hem een vuurbol, een slecht voorteeiken bij de zeelieden, als het er één is. Twee waren goed, de oudheid noemde ze Castor en Pollux. Ant. Hoe? en de een was een ruiter, de ander een vuistvechter! Ad. Toch willen het de dichters. De kapitein, die aan het roer zat, zei: «Maat! zie je wat gezelschap aan je zijde is?» «Ik zie het», was het antwoord, «en hoop er het beste van». Plots glijdt de vurige bol langs het touwwerk tot bij den kapitein. Ant. Verbleekte hij niet van schrik? Ad. De zeelui zijn verschrikkelijke dingen gewoon. Langzaam voortgaande, glijdt hij langs het geheele boord en verdwijnt midden langs de loopplanken. Tegen den middag begint de storm aan te wakkeren. Zaagt gij ooit de Alpen? Ant. Ja! Ad. Nu die bergen lijken wratten in vergelijking der zeegolven. In de hoogte opgeheven was 't, als raakten wij met den vinger de maan; en in de laagte geslingerd, alsof de aarde zich opende en wij naar de onderwereld gingen. Vergeefs worstelen de matrozen met den storm. Zoo komt eindelijk de kapitein, bleek en ontdaan, en zegt: «Vrienden! ik ben het schip niet langer meester; de winden hebben het gewonnen, ons rest niets dan ons vertrouwen op God te stellen, en ons op het uiterste voor te bereiden. Voor alles echter», zei hij, «moet het schip ontlast worden. De nood dwingt ons tot dat harde middel.

Het is beter met verlies van ons goed het leven er af te brengen, dan tegelijk met onze bezittingen te gronde te gaan». Ant. Voorwaar, dat heet wegwerpen van je fortuin. Ad. Zekere Italiaan aan boord, gezant geweest bij den Koning van Schotland, had eene kist vol zilveren vazen, ringen en zijden kleederen. Die wilde geen verdrag met de zee aangaan, maar òf te gelijk met zijn beminden schat ondergaan òf gered worden. Van dáár zijn tegenstand. «Wat ons betreft», zei de kapitein, «mocht gij alleen met uw goed ten ondergaan, maar het gaat niet aan, dat wij allen om den wille van uw kist in gevaar komen. Anders werpen wij u met kist en al in zee». Ant. Dat is op zijn zeemans! Ad. 't Einde was, dat hij toegaf, hel en hemel bijeenvloekende, dat hij zich aan zulk een barbaarsch element had toevertrouwd. Ant. Echt Italiaansch! Ad. Een wijl daarna rijt de wind, volstrekt niet hoorende naar onze gaven, de touwen uiteen, de zeilen aan flarden. Weer komt de kapitein. «Vrienden!» zegt hij, «de tijd prest, dat wij onze ziel Gode aanbevelen en op den dood ons voorbereiden». Daarnaar gevraagd, zegt hij niet in te staan voor meer dan drie uren. Nu luidt zijn bevel de touwen te kappen en den mast bij den koker af te zagen en met de raas in zee te werpen, omdat hij bij gescheurde of weggeworpen zeilen, tot niets nut, veeleer tot schade was. Al onze hoop was nu op het roer. Ant. Hoe hielden zich de passagiers? Ad. Treurige aanblik: de matrozen zongen Salve Regina! en riepen de moedermaagd aan, als lichtend gesternte op de zee, Hemel-Koningin, wereldbeheerscheres, haven der behoudenis, en meer zulke namen, die niet in de H. S. voorkomen. Ant. Maar, wat kan de betrekking zijn tusschen Maria en de zee, daar zij nooit op zee was. Ad. Vroeger zorgde Venus voor de schepelingen, daar zij, naar men meende, uit de zee geboren was, nu kwam in hare plaats de Maagd.

Sommigen knielden op het dek, wierpen alle olie in zee, haar als een vertoornden tiran vleiende. o, Allerbeste zee! o, Edelaardigste zee! o, Rijkste zee! o, Schoonste zee, word vermurwd, behoed ons. Zulke dingen zongen zij de doove zee toe. Ad. Één heb ik niet zonder lachen met luide stem, opdat Christoffel hem hooren zou, dezen hooren beloven een waskaars, zoo groot als zijn reusachtig standbeeld te Parijs op een kerk staat. Die naast hem stond, stootte hem aan en zei zachtkens: «maar al verkocht gij al uwe have, zoudt gij dit niet kunnen betalen!» «Zwijg, dwaas!», maar zachtkens, opdat Christoffel het niet hooren zou: «Wat denkt gij, dat ik het meen? Als ik den vasten grond onder heb, geef ik geen smeerkaars». Ant. Zeker een vernuft uit Holland? Ad. Neen! uit Zeeland. Ant. Wonder dat niemand aan Paulus dacht, die ook schipbreuk leed en toen aan land sprong. Die, dunkt mij, heeft uit ervaring geleerd, ongelukkigen te helpen. Ad. Neen van Paulus werd niet gesproken. Men bad als om strijd, maar er waren er ook die eenige bijzondere formulieren tegen gevaren hadden, die veel geleken op tooverspreuken. Ant. Wat de nood de menschen toch godsdienstig maakt. Ad. Ik wendde mij rechtstreeks tot God, zeggend: «Onze Vader, die in de Hemelen zijt». Geen heilige hoort sneller dan Hij of geeft liever wat men vraagt. Ant. Ja, maar ons geweten? Ad. Ja, om de waarheid te zeggen, mij pijnde wel eenigzins mijn geweten, maar ik dacht geen vader zoo vertoornd, die niet zijn kind, op zee in gevaar verkeerend, zal aangrijpen en redden. Zie, onder ons allen was niemand bedaarder dan eene moeïer, die haar kind op den schoot had en de borst gaf; zij alleen schreeuwde, noch huilde, noch deed geloften: maar haar kind omarmend, bad zij in stilte. Intusschen, toen het schip een en ander maal stootte, ondergordde de kapitein het schip van voren en van achteren, om zoo te zorgen

dat het niet geheel uiteen spleet. Daar stond een bejaard priester op en besprak voor ons de vijf waarheden uit Gerson over het nut der biecht, opdat ieder zich op leven en dood zou voorbereiden; daar was ook een Dominicaner en bij hem biechten zij, die dat verlangden. Maar ik, alles in rep en roer ziende, beleed in stilte mijne schuld voor God, hem in goede hoop mijne ziel overgevend. Daar verschijnt de kapitein en zegt ons weenend, dat het schip het geen kwartier meer houden kan. Reeds dringt het water van alle zijden binnen. Daar vertoont zich een kerktoren. Fluks tot den onbekenden heilige gebeden. Op dien kerktoren nu aangestuurd, zooveel het kan; en zoover komen wij, dat de bewoners ons zien en met hun mutsen op stokken ons toewenken. De handen ten hemel geheven, bejammeren zij ons lot. Reeds is het schip niet veiliger dan de zee. De matrozen hozen de boot uit. Allen stormen op haar los, maar zij verzetten zich, daar zij niet zoovelen bevatten kan. Geen tijd is te verliezen, de een grijpt een riem, de ander een stang, een derde een kromhout, de vierde een plank. En zoo vertrouwen wij ons aan de golven. Ant. En die vrouw? Ad. Die hadden wij aan een kromhout gebonden en een plankje in handen gegeven tot riem; met een stok stootten wij haar zoo ver mogelijk van de scheepskiel weg. In de linkerhand haar kind, roeit zij met de rechter en is het eerst aan land. De dertig in de boot kwamen het eerst om, door de schommeling van het schip sloeg zij om. Ant. En gij? Ad. Ja, eene eenvoudige kurk ware mij meer waard geweest dan een gouden kandelaar. Daar valt mijn oog op het onderstuk van den mast. Met een ander licht ik hem uit en hij op de eene, ik op de andere punt gaan wij in zee. Daar valt nu de zwaarlijvige zeeredenaar ons op de schouders. Weg, gij derde! Maar hij stelt ons gerust: God zal ons nabij zijn. Ant. En de Dominicaner? Ad. Ja, die was gaan

zwemmen, zonder zijn kleeren, vooral aanroepend: Catharina van Sienna. Ant. Jammer, dat hij zijn kap aflegde. Zij kon hem zoo niet herkennen. Ad. Helaas! daar slaat van mijn makker het been stuk tegen het scheepsroer; hij verdwijnt in de diepte. En de priester, hem eene eeuwige rust toebiddende, neemt zijne plaats in. Hij spreekt mij goeden moed in en dat ik goed mijn voeten gebruik. Intusschen geeft Neptunus ons niet slechts een zoutwaterbad, maar ook menige zoutwaterdrank, maar de priester wist raad: met gesloten mond draaide hij zijn achterhoofd tegen de naderende golf in. Zoo voortzwemmende roept hij, die zeer lang was: «Hou moed! 'k voel grond». En als ik twijfelde, een oogenblik daarna: «Doe wat ge wilt; ik laat u den heelen mast, ik vertrouw mij aan den grond». En als de golven weer naderden, hield hij zijne knieën met zijne beide handen vast, zette zich tegen de golven in en verborg zich onder het water, evenals de eenden plegen onder te duiken. Ik volgde zijn voorbeeld. Aan het strand of liever zoo ver mogelijk in zee stonden de dorps- en zeelui, elkander met lange stokken steunende. De voorste reikte ons dien toe en allen teruglopende, trokken ons op 't strand. Zoo zijn er althans eenigen gered. Van de 58 slechts zeven, van welke nog twee zijn gestorven door de hitte des vuurs. En toen hebben wij de ongeloofelijk groote humaniteit van dat volkje ondervonden; alles werd ons met verwonderlijke voorkomendheid: herberg, vuur, spijs, kleeren, reisgeld. Ant. En wat volk was het? Ad. Hollandsch volk. Geen humaner is er, hoe zeer door half wilde natiën omringd!

Rotterdam, Oct. 1887.